FÓKUSZBAN A BŰNMEGELŐZÉS

Április, a bűnmegelőzés hónapja

DR. MOLNÁR ISTVÁN JENŐ PH.D.

Bevezetés

Április, az év fontos periódusa a bűnmegelőzésben: e hónapban került elfogadásra több mint 10 évvel ezelőtt a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács létrehozásáról rendelkező kormányhatározat, továbbá e hatályba lépő közjogi szervezetszabályozó eszköz jelölte ki évekkel később április 12-ét a bűnmegelőzés napjául. De mire is hívja fel igazából a figyelmet e megkülönböztetett dátum? Mit értünk az e napon és hónapban „ünnepelt” bűnmegelőzés alatt, s hogyan kapcsolódik a bűnmegelőzés a drogprevencióhoz?

Egyén és biztonságtudatosság

A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács létrehozásáról rendelkező 1087/2011. (IV.12.) Korm. határozat 2019. október 23-án hatályba lépő módosítása óta április 12-e a bűnmegelőzés napja hazánkban. Fontos állomása ez a hazai profilaxis történetének, amely a rendszerváltozás óta olykor-olykor bizony mostohagyerekként éli mindennapjait a rendőségen, az iskolákban, a sajtóban és sok más területen egyaránt. A rendőrnapot (április 24. – Szent György, a rendőrök védőszentjének napja) is magába foglaló április hónapban kijelölt bűnmegelőzési nap deklarálása helyet biztosít a sok-sok más megemlékezésre méltó esemény mellett a prevenció fókuszba kerülésének, ily módon kiemelt periódusa ez az évnek a bűnmegelőzési szakemberek számára.

De mire is hívja fel igazából a figyelmet a bűnmegelőzés napja? Elsősorban tudatosságot követel meg mindannyiunktól, ugyanis a megelőzésben fontos szerepe van az egyénnek is. Mindez nem keverendő össze az áldozatok hibáztatásával, de kétségkívül, mind az áldozattá, mind pedig az elkövetővé válás oldalán tehetünk megelőző lépéseket. Mindez interpretálható biztonságtudatosságként is, hiszen a bűnmegelőzés által védendő érték nem más, mint a XXI. században egyre inkább felértékelődő, fundamentális szükségletként megjelenő biztonság. Sajnálatos, hogy ez fajta tudatosság gyakran háttérbe szorul az egészség-, a pénzügyi-, a környezet-, a klíma és sok más egyéb tudatosság mellett, annak ellenére is, hogy a sokat idézett Maslow-féle piramis második fokán a biztonság is megtalálható. Különösen fájó e tény annak tükrében, hogy az egyén maga is folyamatosan végez prevenciót, a kérdés, hogy mennyire teszi ezt tudatosan. Bele sem gondolunk, de reggel a bejárati ajtó zárása, a riasztó élesítése, a gépjármű lezárása, a jelszavaink folyamatos változtatása, az online térben megosztott tartalmak közzétételének végiggondolása mind-mind bűnmegelőzési aktivitást jelentenek.

Másodsorban e napon fókuszba kerül az is, hogy ahogy más területek (pl.: egészségügy – orvos/ dietetikus/ személyi edző stb.), így a prevenció gyakorlata sem művelhető arra kiképzett szakemberek sokasága és támogató segítsége nélkül. Általános probléma ugyanakkor, hogy a prevenció kapcsán leginkább szakember alatt csak a rendőrt értjük, de korántsem mindegy, hogy milyen ajtókat bocsájt rendelkezésünkre a nyílászárókat árusító bolt tulajdonosa, milyen kerítést épít a kivitelező, milyen tűzfalat telepít a rendszergazda, hogyan védik az adatainkat a szolgáltatók, mire tanítják gyerekeinket a tanárok, milyen programokat valósítanak meg a civil szervezetek.

A fentiek tükrében kijelenthető, hogy bár ritkán fogalmazzuk meg, de a bűnmegelőzés mindannyiunk feladata, felelőssége és igénye is egyben. Kisebb-nagyobb szerepe tehát mindenkinek van, az egyéntől, a családon át, a mikroközösségekig, a laikusoktól a szakemberig, az önkormányzatoktól az államig.

Mit értünk bűnmegelőzés alatt?

A bevezetőben úgy fogalmaztam, hogy a bűnmegelőzés olykor mostohagyerekként azonosítható az egyes szakterületek megannyi feladata között. Ennek elsődleges oka leginkább az, hogy még a kimondottam prevenciós szakemberek körében sincs egyértelmű konszenzus arra vonatkozóan, hogy milyen tevékenységeket foglal magába úgy általában és még inkább a „jó” prevenció. Másképpen: nem tudjuk igazán, hogy mi minősülhet eredményes és hatékony bűnmegelőzésnek. A bűnmegelőzésre kialakított definíciók sem tartalmaznak taxatív felsorolást a tevékenységekre vonatkozóan, valamennyi szakértő a cél oldaláról megközelítve úgy fogalmaz, hogy minden olyan cselekmény bűnmegelőzés, amelynek célja az elkövetővé és áldozattá válás megelőzése, a szubjektív biztonságérzet növelése (Molnár, 2019). Ez a definíciós általánosítás bizonytalanságot, s ezzel párhuzamosan egyfajta eltávolodást eredményez, sőt, gyakran a felelősség hárítását is. A pedagógus a rendőrtől, a rendőr a gyámhatóság munkatársaitól, a védőnő az iskolától, a szülő pedig általában mindenki mástól várja a szakszerű intervenciót. Ily módon aztán a sok bába közt néha elvész a gyerek.

A bűnmegelőzés másik fonáksága, eredményességének mérhetetlensége. Egy-egy felvilágosító, figyelemfelkeltő kampány üzenetének célba érése, az elértek, bevontak, megszólítottak száma még csak-csak ellenőrizhető, de annak az összefüggésnek a kimutatása, hogy egy adott szereplő, egy korábbi intelem okán döntött-e helyesen, már sokkal kevésbé.

Még inkább igaz ez az elkövetői oldalon, főleg, amennyiben fiatalokról beszélünk. Hogyan is tudnánk bizonyítani, hogy pontosan minek a hatására cselekedett normasértő vagy éppen jogkövető módon a fiatal. Valószínűleg döntése nem is csak egy behatás eredménye volt, sokan, sokféleképpen alakították személyiségét.

A bűnmegelőzés harmadik problematikája, amely egyben furcsa paradoxon is, hogy az esetek nagy részében a megelőzés csak akkor jöhet szóba, ha korábban egy bizonyos típusú bűncselekményt már elkövettek, s ennek következményeképp ismerjük az elkövetési magatartást. Ha úgy tetszik, megelőzni sokszor csak akkor lehet, ha a múltban valamit már elkövettek.

Az elmúlt időszakban ez a magyarázat akarva-akaratlanul is megdőlni látszik. Ennek oka, hogy a prevenció területén dolgozó szakemberek többsége egyre többször és nagyobb hanggal hangoztatja, hogy az elrettentésen alapuló bűnmegelőzés filozófiája lejárt (Medve, 2014), tekintettel arra, hogy azok a bűnmegelőzési programok, melyek kizárólag a büntetés szigorának elrettentő hatásában bíztak, nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket (URL1). Ha nem a riogatás a jó eszköz, akkor arra sincs szükség, hogy valamit korábban a múltban elkövessenek, hogy annak következményeire hivatkozhassunk. Nincs helye azoknak az edukációs szentenciáknak sem, amelyek a „tedd” és a „ne tedd” relációban, egy képzeletbeli tengely végpontjain helyezik el a lehetséges áldozatot és a potenciális elkövetőt (Molnár, 2020).

A bűnmegelőzést sokszor hasonlítják az egészségügyhöz, egyik legismertebb felosztása is az egészségügyi analógia alapján, az általánostól az egyedi felé közelítve rendszerezi a prevenció eszközeit (Borbíró, 2011).

A beavatkozás szintjei a háromszintű modell szerint:

a) elsődleges (primer) megelőzés - a társadalom egészére kiterjedő, a bűnözésre hatást gyakorló szociális, jogi és gazdasági okok kezelése, befolyásolása,

b) másodlagos (szekunder) megelőzés - a még nem kriminalizálódott, de már a veszélyeztetett kategóriába tartozó egyének, illetve csoportok megszólítása,

c) harmadlagos (tercier) megelőzés - a bűnismétlés megelőzését célzó intézkedések együttese.

Ebből az is következne, hogy a bűnmegelőzés nagyon hasonlít a gyógyításra: vannak gyógyítható és gyógyíthatatlan betegek. A gyógyíthatatlanok táborába két típus tartozik, az egyik, aki megfogadja a tanácsokat, s betartja az orvosi előírásokat, a másik, aki meghallja ugyan az orvosi intelmeket, de nem tartja be azokat. Hasonlónak gondoltuk a helyzetet korábban a bűnmegelőzésben is! A bűnmegelőzési szakemberek és a bűnmegelőzésben tevékenykedők felelősségét elsősorban abban láttuk, hogy minél több „gyógyítható beteghez" juttassák el a szükséges információt, bízva abban, hogy a többség meg is érti azokat és ezen felismerésnek megfelelően cselekszik majd.

A megértés, a dolgok ismerete azonban nem elegendő. Valami más, valami több kell! De akkor mit alkalmazzunk, ha se az elrettentés, sem a felvilágosítás, sem tájékoztatás nem elegendő? Milyen irányba célszerű fejleszteni a prevenció módszertanát?

Az elmúlt évek felismerése az, hogy a fókuszba a személyes kompetenciák, az érzelmi intelligencia, a reziliencia és a megküzdés (coping) képességének fejlesztése kell kerüljön. A cél ebben az esetben nem az, hogy az érintett találkozzon egy korábbi magatartási formával és felkészülhessen egy jövőbeli hasonló helyzetre, hanem sokkal inkább az, hogy az individuum képes legyen adott élethelyzetben körültekintően mérlegelni, dönteni, e döntésnek, felismerésnek megfelelően cselekedni,

majd vállalni a következményekkel együtt járó felelősséget. Olyan programokra van szükség, amelyek egyszerre késztetik gondolkodásra és fejlődésre az egyént, s amelyek alkalmasak az értékrendek alakítására is. Ugyanis amennyiben az egyén képes a kritikus gondolkodásra, bír stabil erkölcsi értékrenddel, tisztában van a döntés – következmény/ kockázat – felelősség hármasának működésével, akkor nem kell ismernie korábbi magatartási formákat, józanul fog cselekedni, s ösztönösen, automatikusan elkerüli az elkövetővé és/vagy áldozattá válást.

Ilyenre jó példa az internet használata: ha valaki az analóg, offline térben is úgy éli az életét, hogy másokat nem bánt, zaklat, értékrendjének alapja a meghallgatás, az odafigyelés, az empátia, a tolerancia, akkor nem kell arra külön felhívni a figyelmét arra, hogy az online, digitális térben is így járjon el.

A bűnmegelőzésnek – főleg, amelyek fiatalokat szólítanak meg – tehát nem speciális és egyedi élethelyzetekre kell irányulniuk, hanem általános ön- és énvédő mechanizmusok kialakulását kell elősegítenie.

A bűnmegelőzés és a drogprevenció kapcsolata

A kábítószerekkel kapcsolatos problémakör kezelése kapcsán általában a kereslet-, a kínálat- és az ártalomcsökkentés triászát szokás megemlíteni. Az általános bűnmegelőzésben az ártalomcsökkentés nehezen érhető tetten, hiszen nem igazán tudunk olyan bűncselekményt megjelölni, amelynél a jogellenes állapot megléte mellett szeretnénk a kialakult helyzetbe, nem feltétlenül megelőző célzattal beavatkozni. Ebben a kétféle prevenció minden bizonnyal élesen és markánsan eltér.

A kínálati oldalon tevékenykedők féken tartásával kapcsolatos megelőző tevékenység leginkább a büntetőjoghoz szorosan kapcsolódó generális prevenciónak feleltethető meg. Ebben az esetben a komoly szervezést igénylő bűnözésből élő elkövető aligha „állítható meg” felvilágosító, attitűdformáló programokkal. Esetében vélelmezhetően egyedül a generális prevenció lehet

eredményes, amely a büntető igazságszolgáltatáson keresztül történő megelőzést jelenti, magába foglalva a büntetőjogi szankciókat, a bűnüldözést és a büntető igazságszolgáltatási rendszer eljárásait. A generális prevención a büntetés egész társadalomra gyakorolt általános visszatartó hatását értjük, amely a fentebb bemutatott elsődleges megelőzés területére tartozik. E körben a bűnüldöző szervek reakcióképességének, a bűnelkövetés kockázatának és a büntetés elkerülhetetlenségének fokozása a cél.

A generális prevenció pozitív oldala a jogkövetési hajlandóság, a negatív pedig a büntetéstől való félelem. Ezek egymással párhuzamosan valósítják meg az általános visszatartást: az állami büntetőhatalom intézményeivel szembeni közbizalom megléte befolyással van a jogkövetési hajlandóságra.

A generálprevenció tehát a múltra tekintő stratégia, sajnálatos jellemzője, hogy meglehetősen esetleges, absztrakt, negatív jellegű, hatása pedig csak remélt (URL1).

Fentiekből következik, hogy a bűnmegelőzés legújabb irányvonalai csak és kizárólag a kínálatcsökkentés vonatkozásában értelmezhetőek. Úgy vélem, hogy további szűkítést hangsúlyozva leginkább a gyermekek és fiatalok körében tudjuk a személyes kompetenciák fejlesztését előtérbe helyező prevenciós technikákat alkalmazni. Mindez sajátos szemléletmódot igényel, ugyanis meglehetősen furcsa, hogy adott egyén érzékenyítése során egyszerre kívánunk hatni a lehetséges elkövetőre, valamint a nem büntetőjogi értelemben vett áldozatra, hiszen valamennyi függővé váló szerhasználó egyben áldozat is. Áldozata saját sorsának, a kereskedőknek és a kereskedők mögött szervezett módon kialakult rendszernek is.

Épp ezért kiemelt jelentősége van, hogy az elrettentésen alapuló, olykor kontraproduktívvá váló megelőzést még inkább kerüljük a drogprevenció esetében. Emlékezhetünk még rá,

amikor valamennyi iskolai felvilágosító előadásnak eleme volt az ún. before-after képek bemutatása, melyeken legtöbbször függők szerhasználat következtében leépülő, megváltozó arcai voltak láthatóak.

Az EMCDDA 2021-es, Magyarországra vonatkozó jelentése szerint ugyanakkor – 2018-as felmérés alapján – az iskolákban végrehajtott prevenciós foglalkozások túlnyomó többsége (82%) még mindig a drogok veszélyeinek tudatosítására fókuszál, 68-a pedig ismereteket ad át a drogok fajtáiról és hatásairól (URL2). Mindez azt jelenti, hogy a fókusz továbbra is az elrettentés irányába mutat. Az ilyen előadások és programok hatékonyságát mutatja, hogy csupán 9% értett egyet azzal az állítással, hogy „Úgy éreztem, a foglalkozás hatására sok mindenről megváltozott a véleményem” (URL2).

Összegzés

A bűnmegelőzés és a drogprevenció kapcsán is számtalan kérdés merül fel a hatékonyság és az eredményesség kapcsán. Sokan, sokféle módon próbálták már mérni a prevenciós programok által elért hatásokat, de egyelőre olyan tanulmány vagy vizsgálat még nem látott napvilágot, amely egyértelműen ki tudta volna jelölni a helyes utat.

Félő, hogy erre azért nem került ezidáig sor, mert nem is lehetséges. Bizakodásra az adhat okot, hogy minden bizonnyal nem egyetlen helyes módszer van, ezzel párhuzamosan pedig tudjuk, hogy mi nem működik. Ha felismerjük és elfogadjuk azt a tényt, hogy prevenció nem létezhet az egyén szintjén megkövetelt tudatosság nélkül, akkor tulajdonképpen kijelenthetjük azt is, hogy legyen egy program általános bűnmegelőzési, vagy drogprevenciós, minden bizonnyal olyan módszerekre lesz szükség, amelyek eredményeképp az érintettek attitűdje, hozzáállása és ennek következményeként a magatartása is változik.

Ahhoz, hogy ez a szemlélet mindennapossá váljon, még sokat kell dolgoznunk, de minden április egy új lehetőség arra, hogy évről évre nagyobb figyelemmel és még nagyobb tudatossággal végezzük prevenciós küldetésünket!

Források:

Borbíró Andrea (2011). Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban (ELTE, Budapest)

Medve Judit (2014). A rendészeti bűnmegelőzés hatékony eszközei (Magyar Rendészet)

Molnár István Jenő (2019). A bűnmegelőzés értelmezése és magyarországi fejlődése, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXI. kötet - A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendészettudományi tényezői*, 77-89.

Molnár István Jenő (2020). Az építészeti bűnmegelőzés magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata (Phd értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem)

URL1: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/1234-56789/100078/393.pdf;jsessionid=74876418BBB5E97E9C6E27F8072E8E73?sequence=3

URL2: https://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA-_jelentes2021_HU_2021_final.pdf